

ՕՐՀԱՆ ՓԱՄՈՒՔԻ «ԹՈՒՐԳԻԱՅՈՒՄ 30,000
ՔՈՒՐԴ Է ՍՊԱՆՈՒԵԼ, 1 ՄԻԼԻՈՆ ԷԼ ՀԱՅ»
ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՐՈՒՑԱԾ ՓՈԹՈՐԻԿԸ

ԱՆԻ ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ
aniavet84@mail.ru

*«Երբ թէկուզ մի գրող աշխարհում ազատ չէ,
նրա գրչակից եղբայրները չեն կարող
վայելել իրենց ազատությունը»:
Օրհան Փամուք¹*

Նոբելեան Գրական Մրցանակի դափնեկիր, համաշխարհային գրականության մեջ իր ուրոյն տեղը զբաղեցրած թուրք գրող Օրհան Փամուքը (ծն. 1952 Յունիսի 7ին, Ստամբուլ)² այն թուրք մտաւորականներից է (Էլիֆ Շաֆաք, Թաներ Աքչամ, Սեհմուս Ուլեքի, Ռազրի Զարաթուր, Ֆաթիհ Թաս, Բիրոլ Դուրույ, Ռեդուան Քըզըն եւ այլք)³, որոնք վերջին տասնամեակում ձգտում են ազատել Թուրքիայի Հանրապետութիւնը պատմական եւ ներկայ ժամանակների «տխուր էջերից», երկրի հասարակական կեանքը՝ դէպի ժողովրդավարութիւն տանող ճանապարհի ընթացքը խոչընդոտող բարդոյթներից եւ գտնում են առիթներ՝ խօսելու այդ մասին հրապարակայնօրէն:

Այսպիսի առիթ Փամուքի համար ստեղծուում է, երբ 2005 Փետրուարին հրաւիրուում է Գերմանիա՝ մասնակցելու իր *Չին* վէպի գերմաներէն հրատարակութեան շնորհանդէսին, ուր շուէյցարական *Tages Anzeiger*-ի Փետրուար 6ի համարին օրուայ իրադարձութեան վերաբերեալ տուած հարցազրոյցում, անդրադառնալով երկրների եւ ժողովուրդների պատմութեան փոխարաբերութիւնների ընթացքում տեղի ունեցած, նոյնիսկ ներկայ ժամանակներում կատարուող իրադարձութիւնների մասին մարդու ազատ արտայայտուելու իրաւունքի հանդուրժողութեանը, ընդգծում է՝ «Թուրքիայում երեսուն հազար քուրդ եւ մէկ միլիոն հայ է սպանուել, ոչ որ դա չի յանդգնում ասել, ես ասում եմ, եւ այդ պատճառով ինձ ասում են»⁴: Միայն այս յայտարարութիւնը բաւարար էր, որ Թուրքիայի Հանրապետութեան լրատուամիջոցներ բազում յանցանքներով մեղադրէին Փամուքին:

Star-ի քաղաքական մեկնաբան Արդան Զենթուրքը իր «Օրհան Փամուք... Հոգիս Այրեցիր» յօդուածում Փամուքի քայլը համարում է «*նշ-բարդյական*», «Նոբելեան մրցանակ⁵ ստանալու համար արուած քայլ»⁶, *Hürriyet*-ի մեկնաբան Ֆաթիհ Ալթայլըն իր «Սէ Գրող» յօդուածով՝ «ստախուս», «խղճուկ արարած» է անուանում Փամուքին, որին

«թշնամանքն իսկ ափսոս է» յաւելելով, որ մտաւորականը պէտք է փնտռի ճշմարտութիւնը, պէտք է մտածի, դեռեւս անորոշ պատմական իրադարձութիւնների, ընդգծելով նաեւ թէ՛ մօտ ժամանակաշրջանում յայտնի դէպքերը խեղաթիւրելու իրաւունքը «*իսկական*» մտաւորականին վայել չէ: Այլթայլըն հաւաստում է, որ Հայկական Հարցը քննարկելու համար պէտք է նախապէս հարցի վերաբերեալ փաստաթղթեր ձեռք բերել եւ յետոյ միայն գրել դրա մասին, որ Փամուքը միմիայն ցանկացել է որոշ «լոբիների» օգտակար լինել, Նոբելեան Մրցանակի յանձնաժողովի ուշադրութիւնը գրաւել, «*երեք-հինգ*» գիրք աւելի վաճառել, «*մէկ-երկու*» մրցանակ աւելի ստանալ⁷:

Նոյն թերթի մէկ այլ լրագրող՝ Ահմէդ Հաքանը, իր «Տեսակէտներ Օրհան Փամուքի Վերաբերեալ» կարծիքում բնական է համարում գրողի արտայայտած յիշեալ մտքերի հանդէպ հրապարակումները, բողոքները, ցոյցերը, առաջ քաշուած հակընդդէմ տեսակէտները..., հայրենիքի դաւաճանի պիտակ «կպցնելը», բայց մերժում է Փամուքին «*հինգ կոպեկանոց գրող*» համարելը՝ զգուշացնելով, որ «*վաղը կամ միւս օրը, ուրիշ մի հեղինակ, որի գրքերը կը կարդանք, կը հիանանք, բացառուած չէ՝ վեր կենայ ու նոյն բաներն ասի, եւ չենք իմանայ, թէ ինչ անենք*»⁸:

*Cumhuriyet*ի թղթակից Աթայոլ Բեհրամօղլուն հարցազրոյցը դիտում է՝ «*հերթական կատակ*», «*անձնական շահ հետապնդող*», «*փոքր հերոսութիւններով ձայնը լսելի դարձնելու, թուրք կամ Թուրքիայի անգրագէտ եւ թշնամական շրջաններին սիրաշահելու...*», արտերկրներում վաճառուող գրքերի քանակը աւելացնելու եւ մի պահ առաջ միջազգային գրական մրցանակ ստանալու ցանկութիւն»⁹:

Նոյն թերթի «Մեր Սահմանները Ճանաչենք Եւ Մեր Անելիքը Իմանանք» յօդուածի հեղինակ Օրալ Չալըշլարըն ընդդիմախօսներին խորհուրդ է տալիս «*չանհանգստանալ*», «*քննարկել եւ իմաստաւորել ասուածը*» եւ ընթանալ «*աւանդութեան*» ճանապարհով. «*Հայկական հարց, քրդական հարց, ալեւիների հարց, կամ էլ մէկ ուրիշ հարց, այս բոլորն էլ վտանգաւոր հարցեր են: Եթէ սրանք միայն մեծ տէրութիւնների ուզածի պէս քննարկենք, ոչ մի հարց չի առաջանայ: Միայն սահմանները չպէտք է խախտել ... բոլորն էլ իրենց սահմանը պէտք է իմանան: Ի՞նչ է, մենք մեր սահմանը չգիտէ՞նք*»՝ յիշեցնելով «*Արդեօք չիմացողների գլխների եկածի վկան չեղա՞նք ...*»¹⁰:

Orta Doğu թերթը լայն տեղ է տալիս «Գաղափարական օջախների Ընդհանուր Կենտրոնի» (թրք. *Ülkü Ocakları Genel Merkezi*) սպառնալիքով լի հաղորդագրութեանը. «*Օրհան Փամուքի նմանները այս երկրի մէջ անգամ հող չպիտի գտնեն շրջելու համար, իսկ որոշ ընդդիմադիրներ, նրան պաշտպանելով, գիտակցաբար թուրքի նկատմամբ թշնամութիւն են սերմանում, այս դէպքերից եւ Օրհան Փամուքի դաւաճանութիւնը ապացուցելուց յետոյ այս երկրում նրա շնչած օդն անգամ պէտք է հարամ*

համարել: Թուրքի հայրենիքում թրքութեան վրայ կատարուած այս յարձակումից յետոյ էլ որեւէ միջոցառումի դէմ յանդիման պէտք չէ գտնուել: Օրհան Փամուքին եւ նրա նմաններին հանդուրժելու համբերութիւնը սպառուել է: Այդպիսիների նկատմամբ օրէնքի միջամտութիւնը պարտադիր է, այսուհետեւ բոլորն էլ մեր զայրոյթից իրենց արժանի պատիժը պիտի ստանան, Թուրքիայում ապրելով հանդերձ պիտի սովորեն թուրքին թշնամութիւն չանել»¹¹:

Փամուքի վրայ գրոհող լրագրողներից ետ չեն մնում ակադեմական եւ համալսարանական շրջանակների գիտա-դասախօսական կազմերը՝ նրա խօսքերը որակելով սուտ եւ դիտումնաւոր, Փամուքից պահանջելով փաստել թուրքի ճշգրտութիւնը: Թուրք Պատմաբանական Հիմնարկի Հայկական Ուսումնասիրութեան Բաժնի պրոֆեսոր Քեմալ Չիչէքը գրողին որակում է «*հայ ազգայնական*»¹²:

Vatan թերթում հարցազրոյցներով իրար ձայնակցող գիտնականներից՝ Ստամբուլի Համալսարանի դասախօս, դոկտոր-պրոֆեսոր Թոքթամը Աթէշը Փամուքի արտայայտութիւնը համարում է «*Անմիտ եւ մեծ թերութիւն վիպասանի համար*»¹³, Թուրքիայի Հանրապետութեան ընկերային պատմութեան մասնագէտներից, դոկտոր-պրոֆեսոր Բահաէդդին Եդիբըլդը մեղադրել է Փամուքին «*անտեղեկութեան եւ անգրագիտութեան*» մէջ՝ արդարացնելով օսմանեան եւ մերօրեայ իշխանութիւնների ոճրագործութիւնները, բռնութիւնները. «*Աշխարհում չկայ մի երկիր, որտեղ ստանձին էթնիկ խմբի ապստամբութեանը չմիջամտեն պետական իշխանութիւնները*»¹⁴: Թուրքական Պատմական Ընկերութեան աշխատակից դոկտոր-պրոֆեսոր Հիքմէթ Օզդէմիրը ստախօսութիւն է համարել Փամուքի «*մէկ միլիոն հայի սպանութեան*» պնդումը՝ խոստանալով գիտականօրէն մերկացնել գրողին¹⁵: Վոսփորի Համալսարանի դասախօս դոկտոր-պրոֆեսոր Հալիլ Բնալջըքը առաջարկում է անպատասխանատու յայտարարութիւններով ազգին վիրաւորող Փամուքին դատապարտել¹⁶, ձախ մտաւորական գրողներից Նեդիմ Գիւզէլը Փամուքի յայտարարութիւնը մեկնաբանել է որպէս եւրոպացիներից միաւոր հաւաքելու միջոց՝ «*Մեր գործընկեր*» Փամուքը ստել է, որպէսզի ստանայ Նոբէլեան մրցանակ, բայց մինչեւ հիմա ամբողջովին չի մերկացել»¹⁷: Արմատական աջակողմեան մամուլն էլ Փամուքի եւ հրէական լոբիի միջեւ կապ է գտել՝ հաւաստիացնելով, որ նա ունի սաբէթական ծագում¹⁸:

Փամուքի համարձակութիւնը յարգողներ էլ են եղել՝ որոշ վերապահումներով: Սաբանջը Համալսարանից Հալիլ Բերքթայը Փամուքի ելոյթը գնահատել է իբրեւ ճշմարտութիւն եւ մտաւորականի ազնուութեան եւ արիութեան վայել երեւոյթ, ու իր հերթին յաւելել է. «*1915-1916 թթ. գուցէ 800 հազար, գուցէ եւ 1 միլիոն հայ վստահաբար*

սպանուել է ... հնարաւոր է երկրի հարաւ-արեւելքում... սպանուած քրդերը 30 հազար լինեն»¹⁹:

Յայտնի քաղաքական մեկնաբան Մեհմեդ Ալի Բիրանդը *Posta*-ի մէջ «Ինչու՞ Օրհան Փամուքը Զպիտի Ասի Իր Մտածածը» խորագրով իր ելոյթում, դիմելով ընդդիմախօսներին, իրաւացիօրէն հարցադրում է. «Այս յարձակումն ի՞նչ է նշանակում: Մարդիկ իրենց ճիշտ կամ սխալ իմացածները իրաւունք չունեն ասելու: Այսպիսի բան ասելու համար Թուրքիան Օրհան Փամուքին միջազգային դատարան է յանձնելու, Միաւորուած Ազգերի Կազմակերպութիւնը Փամուքին որպէս վկայ Թուրքիային փոխհատուցում տալու որոշում է կայացնելու: Ո՛չ: Եթէ Օրհան Փամուքի տեսակետները չէք կիսում, դուք էլ ասպարէզ դուրս եկէք եւ ընդդիմախօսէք: Ի՞նչ է այս լինչի գրականութիւնը: Այս տարբեր տեսակետները ինչքան էլ մեզ անհանգստացնեն, ստիպուած ենք համակերպուել: Ես Փամուքի խօսքերին չեմ միանում, բայց նրա արտայայտած խօսքերին պաշտպան եմ կանգնում: Այս հրահրումը ամօթ է եւ ժամանակավրէպ»²⁰:

Փամուքին իր զօրակցութիւնն է յայտնում նաեւ Մարդու Իրաւունքների Միութիւնը: 16 Փետրուարի 2005ին մամլոյ ասուլիս կազմակերպելով եւ «Յեղապաշտ, Շովինիստական Յարձակումների Դիմաց Օրհան Փամուքի Կողքին Ենք» վերտառութեամբ հաղորդագրութիւն հրատարակելով, Միութիւնը յայտարարում է. «Գրող Օրհան Փամուքը վերջերս ինքնակորոյս ու սանձարձակ ցեղապաշտ շովինիստական յարձակումների թիրախ է դարձել ... թշնամի յայտարարելով Փամուքին, փորձում են նրա նկատմամբ բացայայտ սպառնալիքները վերաճեցնել պատժական վճիռ կայացնելուն: Իբրեւ Մարդու Իրաւունքների Պաշտպան, մենք, ցեղապաշտութիւնը խստիւ մերժելով, կոչ ենք անում մտքերն ազատօրէն արտայայտելու կողմնակիցներին եւ կազմակերպութիւններին միմեանց սատար կանգնել յանուն ժողովրդավարութեան, ազատ խօսքի»²¹:

Լրագրող Հալուկ Շահինը «Օրհան Փամուքին Յիշեցնենք Բարեկամաբար» (թրք. *Orhan Pamuk'a Dostça Hatırlatma*) յօդուածով պաշտպանութեան տակ առնելով հանդերձ Փամուքին՝ նրա քայլը համարում է հայկական եւ յունական լոբիների ազդեցութիւն. որ «Օրհան Փամուքի շուէյցարական թերթին տուած հարցազրոյցը Թուրքիայի Հանրապետութիւնում բազում հակադրութիւնների ճանապարհ է բացել, որոշ «ոգեւորուած» շրջանակների նոր ժամանակների Թուրքիայի ամենայայտնի վիպասանի դիմաց սկսած սպառնալիքներով լի յարձակումը անհանգստացնող է, հակադարձութեան կոպտութիւնը, ատելութիւնը, արհամարհանքը՝ անբացատրելի», եւ Օրհան Փամուքին յորդորում է շփոթահար չլինել իր դիմաց համախմբուած

գաղափարապաշտներից, ազգայնամոլներից, գորշ ֆաշիստներից, քանզի իր խօսքերից «*վիրավորում, ընկճում, երազներից զրկում*»²¹ շրջանակներում իր երկերը ինքնամոռաց կարդացողներ, նոյնիսկ զմայլողներ էլ կան», որ Համաշխարհային գրականության բուրգի գագաթնի վեր թուրք երիտասարդ գրող Օրհան Փամուքի բարձրացումը, թուրք հասարակական-քաղաքական մտքում հետաքրքրություն է ուրախություն է արթնացրել, վերջապես, «*լռության մատնում*»²² անունից իր երկրի հասարակական իրականության վերաբերեալ ցաւալի եղելությունների մասին համաշխարհային չափանիշերով խօսող է գտնուել:

Յօդուածագիրը յիշեցնում է նաեւ՝ «*90 տարի առաջ տեղի ունեցած դէպքերի մասին ճշգրիտ թուերով չեն կարող խօսել իհարկէ: Բայց վերջին ժամանակներում 30 հազար քրդերի սպանութեան թուի մասին ի՞նչ կարելի է ասել: ... Տարբեր էթնիկ արմատներով Թուրքիայի Հանրապետութեան քաղաքացիներ չէին: ... Նրանք ծագումով քուրդ էին, նրանց ո՞վ սպանեց», ապա մեղմելով իր մտքերը՝ լրագրողը բարեկամաբար խորհուրդ է տալիս ընդդիմախօսներին. «*Յայտնի է, որ Օրհան Փամուքի տուած թիւը սխալ է, մօտաւոր է ոչ-ճշգրիտ: Վիպասանները վէպերում պատմական իրականութիւնը մի փոքր կարող են տարափոխել, նոյնիսկ խեղաթիւրել: Դա նրանց, գրողի գրական իրաւունքն է: Այնինչ պատմիչներն ու լրագրողները այդ իրաւունքը չունեն: Նրանք պարտաւոր են պահպանել թուերի ճշգրտութիւնը: Լաւ է, որ Օրհան Փամուքը պատմաբան կամ լրագրող չէ...*»²³:*

Շուէյցարական թերթին տուած հարցազրոյցում Թուրքիայում մէկ միլիոն հայի սպանութեան փաստի ակնարկման վերաբերեալ այս թեր ու դէմ կարծիքներին զուգահեռ թուրքական դատախազութիւնը մեղադրական հայց է ներկայացնում Թուրքիայի Քրեական Օրէնսգրքի՝ 6 ամսից մինչեւ 3 տարի կալանք նախատեսող 301 յօդուածով՝ «*թուրք ժողովրդի ինքնութիւնը վիրաւորելու մեղադրանքով*»²⁴, եւ Ստամբուլի Շիշլիի դատարանը, ընդունելով հայցը, դատաւարութիւնը նշանակում է Դեկտեմբերի 16ին²⁵:

Այս որոշմանը անմիջապէս հետեւում է Եւրոմիութեան պատասխանատու Օլի Ռենի Թուրքիայի Հանրապետութեանը սադրանքի մէջ մեղադրող յայտարարութիւնը իրլանդական *Irish Independent* թերթի Մեպտեմբեր 14ի համարում՝ Փամուքի դէմ բացուած դատաւարութիւնը լուրջ խախտում համարելով մարդու իրաւունքների Եւրոպական Ուփստի դրոյթներին, առաջ քաշելով Թուրքիայի Քրեական Օրէնսգրքի յօդուածների վերանայման պահանջի հնարաւորութիւնը²⁶:

Փամուքի հրապարակային խօսքի նկատմամբ լրագրային հարցադրումները Թուրքիայի դատախազութեան ձեռնարկումների հետեւանքով դատարանի գործողութիւնների ոլորտ տեղափոխուելով,

ստանում են քաղաքական բնոյթ, դառնում միջազգային աւելի լայն քաղաքական շրջանակների հետաքրքրութիւնների առարկայ: Փամուքի համար ոչ-նպաստաւոր ընթացքի դէպքում, նման ժխտական վճիռը եւրոպական հանրութեան եւ Եւրոմիութեան քաղաքական շրջանակներում գնահատուելով *«մարդու իրաւունքների բնագաւառում Թուրքիայի կողմից իրականացուող բարեփոխումների գործընթացում ետընթաց քայլ»*, սպառնում է վերաճել Թուրքիայի Հանրապետութեան Եւրոմիութեան անդամակցութեան հարցի վրայ բացասաբար ազդող գործոնի:

Վիճակի նրբութիւնը զգալով՝ Թուրքիայի Հանրապետութեան Արտգործնախարարութիւնը յայտնում է իր մտահոգութիւնը, եւ կարծէս հասարակական տրամադրութիւնը խաղաղեցնելու համար Արտգործնախարար Գիւլը նկատում է. *«Թուրքիայում դատարանները անկախ են: Որեւէ մէկը չպէտք է կասկածի: Մարդիկ Թուրքիայում ազատ են գրելու այն, ինչ մտածում են...: Կուզենայի յայտարարել ի լուր աշխարհի, որ Թուրքիայում գոյութիւն ունի խօսքի ազատութիւն: Մարդիկ հանգիստ յայտնում են իրենց կարծիքը, քանի դեռ նրանք չեն քարոզում բռնութիւն՝ վստահեցնելով, որ իրականացուող բարեփոխումների շնորհիւ դրական մթնոլորտ է ստեղծուել Եւրոմիութեան անդամակցելու համար»²⁶*: Իսկ ամերիկեան հեղինակաւոր թերթերից *Los Angeles Times*ը նկատում է որ *«Թուրքիայի կառավարութեան ներսում պահպանողականները մտածուած փորձում են ձախողել Եւրոմիութեան անդամակցումը»²⁷*, բրիտանական *Financial Times*ը եւս գրում է. *«Թուրքիան ոչ միայն պէտք է մաքրի պատմութեան հետ ունեցած իր հաշիւները», այլեւ ընդունի, որ «Եւրոմիութեան սկզբունքներում խօսքի ազատութիւնից աւելի հիմնարար սկզբունք հազիւ թէ լինի»²⁸*:

Ի պաշտպանութիւն Փամուքի ազատախօսութեան պայքարին, Ամերիկեան Հելսինկեան Յանձնախումբը իր յորդորակոչն է յղում Թուրքիայի Հանրապետութեան օրուայ վարչապետ Ռեջէփ Թայիփ Էրդողանին (ներկայիս նախագահ)՝ առանձնապէս զգուշացնելով. *«Ինչպէս գտնում է Ամերիկեան Հելսինկեան Յանձնաժողովի նախագահ Սէմ Բրատունը, եթէ դատարանը մեղադրական որոշում կայացնի Օրհան Փամուքի գործով, դա միայն կը պարտադրի աւելի կասկածանքով վերաբերուել ազատութեան եւ ժողովրդավարութեան նուիրուած լինելու թուրքական քաղաքագէտների հաւաստիացումներին»²⁹*:

Փամուքին իրենց պաշտպանութեան տակ են առնում նաեւ 8 աշխարհահռչակ գրողներ՝ Ժոզէ Մարամագուն, Գաբրիէլ Գարսիա Մարկէսը, Գիւնթեր Գրասը, Ումբերտո Էկօն, Կառլոս Ֆուենտէսը, Խուան Գոյտիսոլօն, Ջոն Ափդայքն ու Մարիօ Վարզասը³⁰:

Փամուքն էլ իր հերթին փորձում է պարզաբանել հարցազրույցում հնչեցրած մտքերը Հոկտեմբերի 15ին քաղաքական մեկնաբան Թայֆուն Էրթանի վարած CNN-Türk «Söz Sizde» (Խօսքը ձերն է), ուղիղ եթեր հեռարձակուող ծրագրով: Այդ պարզաբանումներն էլ հրապարակում են հանրապետության *Hürriyet* եւ *Milliyet* օրաթերթերը իրենց յաջորդ օրուայ համարներում: Փամուքը նախ պատասխանելով Էրթանի՝ քրդերի սպանության վերաբերեալ հարցին, նկատում է որ սպանուած քրդերի թուաքանակը երբեք վիճարկելու անհրաժեշտություն չունի, կարելու է 30 թե 3 հազար քուրդ է սպանուել, դա անժխտելի եղելություն է: Եւ որպէս մարդասէր մտաւորական՝ կարծում է, որ այդ թուի մէջ թուրքական բանակի նահատակուած զինուորներ եւս կան, որոնց յիշատակը պէտք է յարգել: Ապա անդրադառնալով Թուրքիայում հայերի սպանության հանգամանքների մասին իր արտայայտած մտքերին՝ գրողը դրանք մեկնաբանում է հետեւեալ կերպ. «Ոչ մի անգամ մենք չենք ասել. մենք՝ թուրքերս, այսքան հայ ենք սպանել: Մենք՝ թուրքերս ենք սպանել: «Գենոցիդ» կամ «Ցեղասպանություն» բառերը չեն օգտագործել: Շատ փափուկ է ասուել այս ամէնը: Որոշ ժամանակ անց ընդդիմախօսներս չափազանցնելու մարտավարութեան են անցել, աւելորդախօսութուններով ինձ հայրենիքի դաւաճան են յայտարարել, երեսուն տարուայ գրական ջանքս աղբարկղ են փորձում նետել: ... Նպատակս էր մի քիչ խօսել տաբունների շուրջ: ... Խօսելու արգելքը խոչընդոտ է Թուրքիայի Եւրոմիութեան մուտքին: Ես չեմ ցանկանում, որ իմ դէմ բացուած դատական գործը արգելք լինի Թուրքիայի Եւրոմիութիւն մտնելու ճանապարհին, անկեղծօրէն մտածում եմ, որ իմ դէմ բացուած դատական գործը անօրինական է: Միջաւայրում մեզ նեղություն պատճառող վիճակ կայ: Լրագրողների մի մասը ուզում է, որ Թուրքիան վատ լոյսի տակ երեւայ, ... Ես խաղանիւթ չեմ ուզում դառնալ»³¹: Փամուքը հաւաստիացնում է. «Ես թուրք եմ: Թուրքիայի Հանրապետութեան առկայ քարտէզի սահմաններով Եւրոմիութիւն մտնելն եմ ցանկանում: Ես քարտէզի փոփոխութիւն չեմ ուզում: Մայրենի լեզուս թուրքերէնն է: ...Բայց երկրում կան մարդիկ, որոնց մայրենի լեզուն թուրքերէնը չէ, մենք՝ թուրքերս ստիպուած ենք վերջնականապէս ընդունել, որ մի երկրում, եթէ կայ այդ երկրի անունը կրող լեզուով խօսող հասարակութիւն, լինի Թուրքիա, լինի Ֆինլանդիա, որեւէ այլ երկիր, մէկ էլ այդ երկրում այլ լեզուով խօսող փոքրամասնութիւն, կրուի փոխարէն խաղաղութեամբ ապրել ցանկացողներ, իշխանութիւն ունեցող մեծամասնութիւնը պէտք է սովորի հանդուրժողականութեամբ վերաբերուել իրենց լեզուով խօսող մարդկանց նկատմամբ, գոնէ մինչ այսօր ցուցաբերածից աւելի նուրբ, 'ես քուրդ եմ' ասողին, չօտարի...»³²:

Փամուքը իր մեկնաբանութիւնը ընթերցողներին լսելի է դարձնում նաեւ Գերմանական Հրատարակչութեան Միութեան որոշումով «2005 թ.

Խաղաղութեան Մրցանակը»ի արժանացման առիթով Ֆրանկֆուրտ այցելելիս: Նա 20 Հոկտեմբերի 2005ին գերմանական *DW-World* թերթին տուած հարցազրոյցում վերահաստատում է Թուրքիայում 90 տարի առաջ եւ մօտ անցեալում տեղի ունեցած եղելութիւնների մասին նախապէս իր ասած մտքերի նկատմամբ իր պատասխանատուութիւնը. «*Ես իմ խօսքերիս պատասխանատուութիւնն եմ կրում: Օսմանեան Կայսրութիւնում հայերի գլխին եկածի մասին խօսելը Թուրքիայում արգելուած է: Ես վիպասան եմ, եւ հարցը մարդու ցաւն է, դրա մասին պէտք է կարողանալ խօսել: Բուքարնշիր ոք ուզում է իմանալ, թէ ինչ է եղել պատմութեան ընթացքում... Այն, ինչ հայերի հետ տեղի է ունեցել 1915 թ., վիթխարի իրադարձութիւն էր, ինչն, ըստ էութեան թաքցւում է թուրք ազգից, դրա վրայ դրուել է տաքու: Բայց մենք պէտք է հնարաւորութիւն ունենանք խօսել անցեալի մասին»³³: Այս իրավիճակի ստեղծող ուժը նա համարում է Թուրքիայի Հանրապետութիւնում այնուամենայնիւ գոյութիւն ունեցող զինուժի ճնշումը՝ ընդգծելով. «*Ես չեմ կարծում, որ իշխող Արդարութիւն Եւ Զարգացում Կուսակցութիւնը սպառնալիք է Թուրքիայի ժողովրդավարութեանը: Սպառնալիքը, դժբախտաբար, աւելի շատ կապուած է զինուորականութեան հետ»³⁴:**

Այնուամենայնիւ Փամուքը Շիշլիի դատարան է կանչւում «Թուրքիայի ազգային արժանապատուութիւնը վիրաւորելու» մեղադրանքով, չներկայանալու դէպքում «բերման ենթարկել» յանձնարարականով:

Փամուքը Դեկտեմբերի 16ին Շիշլիի դատարան է ներկայանում գաղափարակից համախոհներով եւ Երոյանձնաժողովի ընդլայնման հարցերով յանձնակատար Օլի Ռէնի եւ Երոխորհրդարանի մի քանի պատգամաւորների ընկերակցութեամբ³⁵:

Դատարանի լսումներին նախորդում է Երոխորհրդարանի Ընդլայնուած Յանձնաժողովի յայտարարութիւնը՝ զգուշացնելով, որ գրողի նկատմամբ ընթացող դատավարութեան անցանկալի որոշումը կարող է Թուրքիային զրկել Եւրոպական Միութեանը անդամագրուելու հնարաւորութիւնից, իսկ Երոխորհրդարանի անդամ Քամիլ Իւրլինգը լրագրողներին բացայայտօրէն յայտարարում է՝ «*Խօսքի ազատութիւնը հիմնական պահանջն է Թուրքիային ներկայացուած, եթէ դեռեւս նա ձգտում է մտնել Եւրոմիութիւն»³⁶:*

Դատարանը, տեղի տալով Երոխորհրդի յիշեալ մարմնի ճնշմանը, որոշում է գործի լսումը յետաձգել մինչեւ 7 Փետրուարի 2006ը՝ հարցում կատարելով Արդարադատութեան Նախարարութեանը, թէ արդեօք հնարաւոր է իրականացնել յիշեալ գործով դատավարութիւն, երբ Թուրքիայի Հանրապետութեան նոր Քրեական Օրէնսգրքի 301 յօդուածով «Թուրք ազգին նուաստացնելու համար» Փամուքին մեղադրելու

պատճառ հանդիսացող նրա հարցազրույցը հրապարակուել է մինչև նոր Քրեական Օրենսգրքի ընդունումը, այսինքն՝ 1 Յունիս 2005ից առաջ³⁷:

Թուրքիայի Հանրապետության Արդարադատության Նախարարությունը Յունուարի 22ին Շիշլիի դատարանին է ուղարկում իր պատասխանը՝ նշելով, որ նոր Քրեական Օրենսգրքի համաձայն՝ դատարանը թույլտուրություն հայցելու անհրաժեշտությունը չունի, իրաւասութիւնը դատարանինն է: Ուստի, Շիշլիի դատարանը, հիմք ընդունելով Արդարադատության Նախարարության գրությունը, որոշում է կարճել Փամուքի դեմ յարուցուած գործը: Սակայն, իրաւաբան Քերինչսիզը (դատարանում Փամուքի ընդդիմախօս) պնդում է, որ կը բողոքարկի որոշումը, նկատելով որ՝ *«Օրհան Փամուքը պէտք է պատժուի, Թուրքիային եւ թուրքականութիւնը վիրաւորելու համար. սա մեծագոյն յանցանք է եւ այն չի կարելի անպատիժ թողնել»*³⁸:

Լրատուական մարմինները միասնաբար արձանագրում են, որ դատարանի յիշեալ որոշումով վերանում է Եւրոմիութեան հետ Թուրքիայի Հանրապետության տարակարծութիւնների ծանրագոյն պատճառներից եւս մէկը, եւ եւրոպացիները գրկւում են խօսքի ազատութիւնը սահմանափակելու մէջ Թուրքիայի Հանրապետութեանը մեղադրելու հնարաւորութիւնից³⁹:

Այս հարցը, Փամուքի կենսագրականում գրաւելով կարելոր տեղ, բնականաբար չէր կարող չքննարկուել, չպարզաբանուել իր *Այլ Գոյներ* ինքնակենսագրական բնոյթի վէպում: Գրքում, Փամուքը հանգամանօրէն անդրադառնում է ստեղծուած իրավիճակին, եւ վերամփոփում իր խօսքերը. *«2005 թուականի Փետրուարին շուէյցարական թերթին տուած հարցազրոյցի ժամանակ ես ասել եմ, որ «Թուրքիայում սպանուել է 30.000 քուրդ եւ 1 միլիոն հայ», ինչպէս նաեւ ասել եմ, որ իմ երկրում գոյութիւն ունի արգելք այսպիսի թեմաների քննարկման համար: Ես խօսել եմ դէպքերի մասին, որոնք հայերի հետ են կատարուել Օսմանեան Կայսրութիւնում 1915 թուականին: Լուրջ պատմաբանների շրջանակում կասկած չկայ, որ հայերի մեծ մասը, ովքեր ապրել են Օսմանեան Կայսրութիւնում, Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ժամանակ, անվտանգութեան ապահովման պատրուակով ենթարկուել են տեղահանման եւ ընթացքում սպանուել: Թուրքիայի Հանրապետութեան պաշտօնական ներկայացուցիչները պնդում են, որ մահացածների թիւը ուռճացուած է, եւ տեղի ունեցածը չի կարելի համարել ցեղասպանութիւն, քանի որ հայերի ոչնչացումը պարբերաբար տեղի չի ունեցել եւ նաեւ «փաստում» (չակերտաւորումը՝ հեղինակային - Ա.Ա.), որ պատերազմի ժամանակ հայերն էլ են սպանել շատ մուսուլմաններին:*

... Եթէ կառավարութիւնը մանրակրկիտ թաքցնում է թուրք ժողովրդից այն ինչ տեղի է ունեցել հայերի հետ Օսմանեան Կայսրութիւնում 1915 թուականին, ուրեմն այս թեմայի վրայ

իսկապէս դրուած է արգելք: Այս ամէնի ապացոյցը իմ ասած բառերն են: Շատ թերթեր իմ դէմ բացեցին մոլեգին պայքար, որոշ յօդուածագիրներ գրեցին, որ բոլորի օգուտի համար ինձ պէտք է լռեցնել, ազգային ծայրայեղական խմբաւորումներ կազմակերպեցին ցոյցեր՝ այրելով գրքերս⁴⁰ ու նկարներս: Քաղաքական հայեացքների պատճառով ես ստիպուած էի որոշ ժամանակով լքել հայրենիքս, քաղաքիս սիրելի փողոցները: Ես ամէնէնին ցանկութիւն չունէի մեծացնել այս պատմութիւնը եւ չէի ցանկանում լսել այս գործընթացի մասին: Սկզբում լռութիւն էի պահպանում եւ ամօթի զարմանալի զգացումով փորձում էի թաքցնել կատարուածը: Բայց գործը ստացաւ միջազգային արձագանգ, երբ նահանգապետերից մէկը հրամայեց այրել իմ գրքերը, իսկ Ստամբուլում յարուցուեց իմ դէմ դատական գործ: Ես գիտակցեցի, որ հասարակութեան մէջ բարձրացուած ատելութիւնը ուղղուած էր ոչ միայն իմ դէմ, եւ հասկացայ, որ եկել է ժամանակը խօսելու կատարուածի մասին եւ Թուրքիայում, եւ նրա սահմաններից դուրս: Ես համոզուած էի, որ ազգի պատիւը կարող է կեղտոտել ոչ թէ պատմութեան «մութ հետքերի» բացայայտ քննարկումը, այլ հակառակը՝ նրանց մասին լռութիւնը: Անհնարին է չնկատել, որ այսօրուայ Թուրքիայում աճել է Օսմանեան Կայսրութիւնում հայերի ճակատագիրը քննարկելու արգելքը: Իրականում սա նաեւ ազատ խօսքի արգելք է: Ես հասկացայ, որ այս երկու թեմաները անքակտելիօրէն կապուած են իրար հետ: Գտնում էի միջազգային հետաքրքրութեան եւ ուշադրութեան կենտրոնում, սակայն ինձ համար տհաճ էր գիտակցել, որ ես յայտնուել եմ իմ երկրի եւ այլ աշխարհների միջեւ: Բացի այդ, ակնյայտ է, որ երկիրը, որը ոչ մի կերպ չի կարողանում հրաժարուել գրողներին բանտ նետելու հաճելի սովորոյթից, չի կարող դառնալ Եւրոմիութեան լիիրաւ անդամ: Զգում էի, որ անհրաժեշտ եւ պարտադիր է նկատել Եւրոպայի պահպանողականներին, որոնք չէին ցանկանում տեսնել Թուրքիային Եւրոմիութեան անդամ:

Անբացատրելի է, թէ ինչու է երկիրը, որի գլխաւոր արտաքին քաղաքականութեան խնդիրը համարւում է Եւրոմիութիւն մտնելը, փորձում է, ինչպէս կ'արտայայտուէր Ժոզէֆ Կոնրատը՝ «Արեւմուտքի աչքերի առաջ» բանտարկել հեղինակի, ում գրքերը լաւ յայտնի են հենց Եւրոպայում: Ինձ համար դժուար է բացատրել այս անբացատրելին՝ հասարակ տգիտութեամբ, նախանձով կամ անհամբերութեամբ, բայց սա միակ անբացատրելին չէ յիշեալ գործում: Ինչ մտածել, երբ հակառակ եւրոպացիների, թուրքերը իրենց համարում են բարի, ոչ ընդունակ ցեղասպանութեան, մարդկանց կարեկցող, եւ միեւնոյն ժամանակ տարբեր ազգայնական

խմբավորումներ ինձ սպանել են ուզում: Ի՞նչ տրամաբանությամբ է առաջնորդում կառավարությունը, որը բողոքում է, որ նրա թշնամիները սեւացնում են Թուրքիան ամբողջ աշխարհի աչքի առաջ, դրանով իսկ ամրապնդելով «թուրք-զալթիչի» կերպարը ամբողջ աշխարհում:

... Թուրքիայի՝ Եւրամիութեանը անդամակցելու կողմնակիցները յաճախ քննադատում են մեզ՝ Եւրոպայի շէմին ճակատագրին սպասող թուրքերիս, տնտեսության զարգացման ոչ-բաւարար մակարդակի եւ ժողովրդավարական կանոնակարգերի եւ մարդու իրաւունքի անհետեւողականության համար: Վստահ եմ, որ վաղուայ վիպասանները, ովքեր պատրաստուում են գունեղ եւ իրական նկարագրել անձնական կեանքը նորի, ... յոյս են փայփայում, որ Արեւմուտքը ապագայում հանդէս կը գայ հենց իրենց իսկ երկրներում խօսքի ազատության սահմանափակման քննադատութեամբ⁴¹:

10 Նոյեմբերի 2009ին Նիւ Եորքի Քուինզ Քոլէջում կայացած Փամուքի Անվեղութեան Թանգարան նոր գրքի ներկայացումից յետոյ գրողին հարց է ուղղել Արմինիզի «Քոմենտ» հեռուստահաղորդումից յայտնի, Սորբոնի Համալսարանի դոկտորանտ, նիւեորքաբնակ Հայկ Մարտիրոսեանը: Հարցի իմաստը եղել է այն, որ թէեւ Փամուքը Հրանա Դինքի հետ առաջիններից մէկն է եղել, ով քաջութիւն է ունեցել խօսել հայերի Ցեղասպանութեան մասին, վերջերս կարծես թէ կրաւորական դիրք է բռնել այդ հարցում: Հարց տուողը ցանկացել է իմանալ, թէ արդե՞ս ք դա նախկինում Փամուքի հանդէպ կատարուած քրէական հետապնդման հետեւանք է:

Փամուքը հարցից անակնկալի է եկել եւ նեարդայնացած, առանց «ցեղասպանութիւն» բառն օգտագործելու (բառը երբեք Փամուքը իր յայտարարութեան մէջ չի օգտագործել - Ա.Ա.)՝ պատասխանել է. «Դա ինձ համար նախեւառաջ խօսքի ազատութեան խնդիր է եղել, եւ յետոյ դա իմ կեանքի միակ թեման չէ: Առաւել կարեւոր խնդիրներ կան: Բացի այդ՝ այս թեմաները նախ պէտք է քննարկի թուրք ժողովուրդը»⁴²: Եւ հետացել է դահլիճից:

Յունուար 2011ին Աթէնքում տեղի ունեցած գիտաժողովից յետոյ, հարցազրոյց տալով տեղական թերթերից *Քաթիւներին* եւ խօսելով երկու աշխարհներում (Արեւելք եւ Արեւմուտք) Թուրքիայի ունեցած դիրքի մասին, Փամուքը, հաւանաբար, յիշելով անպատասխան մնացած վերյիշեալ հարցադրումը, մէկ անգամ եւս բարձրաձայնում է՝ «Հայերի եւ քրդերի մասին յայտնի խօսքերիցս չեմ հրաժարուում»⁴³:

27 Նոյեմբերի 2011ին Քերինչսիզը, փորձելով իրականացնել իր խոստում-յայտարարութիւնը, դիմում է Շիշլիի Գերագոյն վերաքննիչ դատարան նորից Փամուքի գործը բացելու համար: Այս անգամ

դատարանը Փամուքին մեղադր է ճանաչում, եւ նա վճարում է տուգանք 6,000 թրք. լիրա⁴⁴:

Հաւանաբար Փամուքը, միանգամայն գիտակցելով Թուրքիայի Հանրապետութեան ոչ-թուրք ազգերի ինքնութեան, նրանց քաղաքացիական եւ պատմական իրաւունքների նկատմամբ իր կառավարութեան վարած քաղաքականութեան ծանրութիւնը եւ երբեք չկիսելով դրա պատասխանատուութիւնը, 2008ից հեռանում է երկրից՝ բնակութիւն հաստատելով Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում, Նիւ Եորքում:

Այնուամենայնիւ, 2015 Փետրուարի 15ին Ստամբուլի Ֆրանսիայի Լրատուական Գործակալութեան (Agence France Press/AFP) հետ հարցազրոյցի ժամանակ, վերստին անդրադառնալով Թուրքիայի Հանրապետութեան քաղաքական կեանքին, քննադատել է իշխանութիւնների ձեւական բնոյթ կրող ժողովրդավարութիւնը, յիշատակել այն գրողների ճակատագրերը, որոնք «բանտարկուել են, աքսորուել, նոյնիսկ սպանուել», նկատել նաեւ, որ այդ միջավայրում, երբ ինքը տարիներ առաջ համարձակուել է խօսել ժողովուրդների թեմայով, մեծ դժուարութիւններ է ունցել. «Ես դժուարութիւններ եմ ունեցել 8-10 տարի առաջ, երբ խօսել եմ ազատօրէն այս թեմայի շուրջ»: Եւ եզրափակել է հարցազրոյցը⁴⁵:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Orkhan Pamuk, *Drugie Tsveta* (Այլ գոյներ), Սանկտ Պետերբուրգ, Ամֆորա, 2008, էջ 87:

² Ապրել եւ մեծացել է Նիշանթաշում (Ստամբուլի Գալաթա հատուածամասի հիւսիս-արեւելեան թաղերից): Մերում է հին եւ հարուստ ընտանիքից, Մանիսա եւ Իզմիր քաղաքների յունա-թուրքական միջավայրից: Սովորել է Ստամբուլի Ամերիկեան Ռոբերտ Քոլէջում: Երեք տարի ուսանել է Ստամբուլի Ճարտարագիտական Համալսարանի Ճարտարապետութեան Բաժնում, ապա նախասիրութիւնը փոխել է եւ 1976ին աւարտել Ստամբուլի Համալսարանի Լրագրութեան Ֆակուլտետը: Ի վերջոյ, նախընտրել է վիպասանի ճանապարհը: (Անի Աւետիսեան, «Օրհան Փամուքը Եւ Իր «Մեւ Գիրքը», *Թիրքագիտական Եւ Օսմանագիտական Հետազոտութիւններ*, IV, Արեւելագիտութեան Ինստիտուտ, ՀՀ ԳԱԱ, Երեւան, 2006, էջ 166-83. նաեւ նոյնի, «Օրհան Փամուքի «Մպիտակ Ամրոց»ը, *Բնօրրան*, թիւ 1-4 (17-20), Երեւան, 2007, էջ 231-36):

³ Amnesty International, Statement, 23 January 2006, Turkey: Court Drops Case Against Novelist Orhan Pamuk, www.orhanpamuk.net, 27. 01. 2009:

⁴ «Թուրքիայում Մէկ Միլիոն Հայ Է Սպանուել» *Յայտարարում Է Յայտնի Թուրք Վիպասանը*, *Ազգ* օրաթերթ, թիւ 24 (3190), 11 Փետ. 2005 թ., էջ 8. նաեւ՝ Ս.Դ. Գրիգորեան, «Զօրակցինք Օրհան Փամուքին», *Նոր Կեանք* շաբաթաթերթ, ԻԷ.

- տարի, թիւ 43, 6 Հոկտեմբերի 2005, Լոս Անճելըս. նաեւ՝ «Խօսքի Ազատութիւն Թուրքիայում», Վասն Հայութեան ամսագիր, թիւ 2, Նոյեմբեր 2005:
- ⁵ 12 Հոկտեմբեր 2006ին Շուէդական Ակադեմիան Օրհան Փամուքին շնորհեց Նոբելեան Գրական Մրցանակ հետեւեալ ձեւակերպմամբ՝ «Նա իր քաղաքի մեղամադձոտ հոգին որոնելիս, յայտնաբերեց նոր խորհրդանիշեր բախուող եւ իրար յաջորդող մշակոյթների համար» (*The Nobel Prize in Literature 2006 Orhan Pamuk*, www.nobelprize.org, 12. 10. 2006):
- Այս քայլը թուրքերը որակեցին «Տեղասպանութեան ճանաչման համար արուած «վարձատրութիւն», «Փամուքի համար յօրինուած» են. (*Pamuk's Nobel Prize - "Fee" for Genocide Recognition, Turks say*, www.hhk.am, 24. 10. 2006. նաեւ՝ www.realitycafe.blogspot.com, 27. 03. 2009):
- ⁶ Ardan Zentürk, “Orhan Pamuk ... Canımı Yaktın ...”, (Օրհան Փամուք ... Հոգիս այրեցիր), *Star* gazetesini, 11 Şubat 2005. նաեւ՝ *Agos* gazetesini, “*Basının Pamuk Hezeyanı*” (Մամուլի զառանցանքը Փամուքի դէմ), sayı 464, 18 Şubat 2005, էջ 8:
- ⁷ Fatih Altaylı, “Kara Yazar” (Մեւ գրող), *Hürriyet* gazetesini, 11 Şubat 2005. նաեւ՝ *Agos* gazetesini, sayı 464, էջ 8:
- ⁸ Ahmet Hakan, “Orhan Pamuk Üzerine Tezler” (Տեսակետներ Օրհան Փամուքի վերաբերեալ), *Hürriyet* 16 Şubat 2005. նաեւ՝ *Agos*, sayı 464, էջ 8: Այս եւ յաջորդ թուրքական պարբերականներից թարգմանութիւնները յղումաձգքի են:
- ⁹ Ataoğl Behramoğlu, “Orhan Pamuk’un Şakaları” (Օրհան Փամուքի կատակները), *Cumhuriyet* gazetesini, 12 Şubat 2005. նաեւ՝ *Agos*, sayı 464, էջ 8:
- ¹⁰ Oral Çalışları, “Haddimizi Bilelim, Hizaya Girelim!” (Մեր սահմանները ճանաչենք եւ մեր անելիքը իմանանք), *Cumhuriyet*, 16 Şubat 2005. նաեւ՝ *Agos*, sayı 464, էջ 8:
- ¹¹ “Bırakın Herkes Konuşsun” (Թողէք, բոլորը խօսեն), *Agos*, sayı 464, էջ 1. նաեւ՝ «Հիմա Ալ «Փամուք»ը Ելաւ», *Uydu* (Հայերէն ներդիր), թիւ 464, էջ 5:
- ¹² Նոյն:
- ¹³ Յակոբ Զաքրեան, «Օրհան Փամուքը Նշանաւորութեան Թիրախ Թուրքիայում, Թուրքական Թերթերը Նրան Հռչակում Են Ազգի Դաւաճան, Իսկ Թուրք Գիտնականները Չայնակցում Են», *Ազգ*, թիւ 25 (3191), 12 Փետրուարի 2005, էջ 1. նաեւ Hakob Chakrian, *Turkish Papers and Scientists Declare Him Traitor of Nation*, www.neomail.sorceforge.net , 15. 02. 2005 :
- ¹⁴ Նոյն:
- ¹⁵ Նոյն:
- ¹⁶ Նոյն:
- ¹⁷ Zentürk, էջ 8:
- ¹⁸ Զաքրեան, էջ 1:
- ¹⁹ “Bırakın Herkes Konuşsun”, էջ 1:
- ²⁰ Mehmed Ali Birand, “Orhan Pamuk neden düşündüğünü söylemesin?” (Ինչու՞ Օրհան Փամուքը չպիտի ասի իր մտածածը), *Posta* gazetesini, 16 Şubat 2005. նաեւ՝ *Agos*, sayı 464, էջ 8:
- ²¹ “Bırakın Herkes,” էջ 1:
- ²² Haluk Şahin, “Orhan Pamuk’a Dostça Hatırlatma” (Օրհան Փամուքին յիշեցնենք բարեկամաբար), www.radikal.com.tr , 01. 07. 2005:

- 23 301 յօդուածի համաձայն դատավարութիւններ են սկսուել նաեւ Հրանտ Դինքի, Սեհմուս Ուլէքի, Ռազրի Զարաթօլուի, Թանէր Աքչամի, Ֆաթիհ Թապի, Բիրոլ Դուրուլի, Ռոդուան Քըզզընի, Էլիֆ Շաֆաքի եւ այլոց, լրագրողներ՝ Մուրադ Բելգէի, Հասան Ջեմալի, Էրոլ Քաթըրջըօղլուի, Իսմէթ Բերքանի, Հալուկ Շահինի դէմ (Բաղջըլար Դատարանի Առաջին Ատեան՝ 7 Փետրուար 2006)՝ իրենց բարձրաձայնած մտքերի, յօդուածների պատճառով: Ինչպէս նաեւ Հալիլ Ալթընդէրէի դէմ (Բէյօղլուի Քրեական Դատարանի Առաջին Ատեան՝ 13 Ապրիլ 2006)՝ նկարների ցուցադրութեան պատճառով, որն, իբր «վիրավորել» է թուրքական բանակին, մտաւորականներ՝ Իբրահիմ Քաթօղլուի եւ Բասքըն Օրանի դէմ (15 Յունուար 2006)՝ փոքրամասնութիւնների եւ մշակութային իրաւունքների համար, զրոյ Ջուլքուֆ Քըսանաքի դէմ (Ստամբուլի Քրեական Դատարանի Առաջին Ատեան՝ 22 Դեկտեմբեր 2005)՝ *Ինչպէս ժառանգութիւնը Հարիւր Տարի Այրուեց. Կորցրած Գիւղեր* գրքի համար, որը Թուրքիայի Հանրապետութեան դէմ ուղղուած վիրավորանք էր որակուել (Turkey: Court Drops Case Against Novelist Orhan Pamuk, www.orhanpamuk.net, 27.01.2009. նաեւ՝ *Agos*, “Türkiye Sanık Kürsüsünde” (Թուրքիան մեղադրեալի աթոռին), sayı 507, 16 Aralık 2005, էջ 1):
- 24 *Hürriyet*, “Türkler Ermenileri Kesti Demedim” (Չեմ ասել «թուրքերը հայերին կոտորեցին»), 16. 10. 2005, www.openarmenia.com, 30. 10. 2005:
- 25 Erdal Şafak, “Zamanlama Şaheserleri” (Ժամանակաւոր գլուխգործոցները), *Sabah*, 9 Ekim 2005. նաեւ՝ *Agos*, sayı 498, 14 Ekim 2005, էջ 10:
- 26 «Ազատութեան Ռ/Կ, Գիւլը Արձագանգել է», *Առաւօտ* օրաթերթ, թիւ 172 (2545), 10 Սեպտեմբեր 2005, էջ 2:
- 27 Նոյն:
- 28 Նոյն:
- 29 Informationsnaya Slujba Genocide.ru, Khelsinkaya Komisia Prizivayet Snyat Obviniyiya V Adres Orkhana Pamuka 14 Oktyabr 2005 (Հէլսինքեան Յանձնաժողովը կոչ է անում չեղեալ նկատել Օրհան Փամուքի դէմ յարուցուած դատը) 14 Հոկտեմբեր 2005, www.news.genocide.ru, 22.01.2006:
- 30 “Türkiye Sanık Kürsüsünde,” էջ 1:
- 31 *Hürriyet*, “Türkler Ermenileri”:
- 32 *Milliyet*, “Ölenler İçinde Türk Askerleri De Var” (Մպանուածների մեջ թուրք զինուորներ էլ կան), www.openarmenia.com, 30. 10. 2005:
- 33 Aydınlik, “Orhan Pamuk’a Ödüllü Alman Istihbaratı Verdirdi” (Օրհան Փամուքին մրցանակ Գերմանական Հրատարակչութիւնը յանձնեց), 30 Ekim 2005, www.aydinlikgazete.com :
- 34 «Օրհան Փամուքին Այս Անգամ Մեղադրում Են «Թուրք Զինուորականութեանը Նուաստացնելու Մէջ», *Ազգ*, թիւ 195, 28 Հոկտեմբերի 2005 թ., էջ 1:
- 35 «Նիւ Եոքք Թայմս» Թուրքիան Դատաստանի Առաջ», *Ազգ*, թիւ 235 (3401), 23 Դեկտեմբեր 2005, էջ 5. նաեւ “Türkiye Sanık Kürsüsünde”, էջ 1. նաեւ՝ Orkhan Pamuk Posadyat Za Genotsid (Օրհան Փամուքը կը բանտարկէն Ցեղասպանութեան համար), www.reshto.ru, 12. 10. 2005:
- 36 Şafak, էջ 10. նաեւ՝ Informationsnaya Slujba Genocide.ru,:

- ³⁷ Turtsiya Ostanovila Sud Nad Orkhanom Pamukom Posle Oogroz Yevrosoyuza (Թուրքիան կասեցրեց Օրհան Փամուքի դատը՝ Եւրամիութեան սպառնալիքից յետոյ), www.podrobnosti.ua, 18.12.2005:
- ³⁸ 2008 Յունուար ամսին, 33 (35) ազգայնամուլներ, այդ թում նաեւ Քեմալ Քերինչսիզը, ձերբակալուեցին թուրքական իշխանութիւնների կողմից, ընդատակեայ գործող թուրքական ազգայնական կազմակերպութեան անդամ լինելու մեղադրանքով: Այդ կազմակերպութեան անուանումն է Էրզէնէկոն, որը սպանել էր քաղաքական անձանց, ներառեալ միքանի քրիստոնէաների, այդ թում՝ խմբագիր եւ հրապարակագիր Հրանտ Դինքին: Միքանի գրութիւններ վկայում էին, որ Փամուքը այս մարդկանց ցուցակում եւս կար: Ծայրայեղականները խոստացել էին 1,5 մլն. ԱՄՆ դոլար՝ Փամուքի սպանութեան դիմաց (*Murder Attempt on Orhan Pamuk Prevented in Turkey*, www.tv.am, 24 January 2008. նաեւ՝ Orhan Pamuk, www.kupec.org.ua, 03. 02. 2009):
- ³⁹ Յակոբ Զաքրեան, «Կարճուեց Օրհան Փամուքի Գործը», *Ազգ.* թիւ 11 (3415), 24 Յունուար 2006, էջ 5. նաեւ՝ «Հանգիստ Թողեցին», *Առաւօտ*, թիւ 11 (2630), 24 Յունուար 2006, էջ 2. նաեւ՝ Radio Svoboda Ob Orkhane Pamuke (Ազատութեան ձայնասփիւրդ Օրհան Փամուքի մասին), www.svoboda.org, www.belintellectuals.com, 22.01.2006. նաեւ՝ Turkey: Court Drops Case Against Novelist Orhan Pamuk, www.owwww.orhanpamuk.net, 27.01.2009:
- ⁴⁰ Ռ. Պ., «Թուրքերը Փորձել են Ոչնչացնել Օրհան Փամուքի Գրքերը», *Ազգ.* թիւ 57 (3223), 1 Ապրիլ 2005, էջ 1:
- ⁴¹ Pamuk, *Drugie Tsveta*, էջ 115-17:
- ⁴² «Փամուկին Նեարդայնացրել է Հայի Հարցումը», *Ազգ.* թիւ 207 (4349), 13 Նոյեմբեր 2009, էջ 1:
- ⁴³ Sözlerimi Geri Almam (Խօսքերս ետ չեմ վերցնի), 17 Ocak 2011, www.gazete5.com/haberler/kultursanat-307.htm :
- ⁴⁴ Orhan Pamuk, from Wikipedia, *the free encyclopedia*, www.en.wikipedia.org/wiki/Orhan_Pamuk :
- ⁴⁵ Turkey's military, which has forced out civilian governments in the past, has been pushed to the sidelines but largely replaced with an Islamist and authoritarian government, Turkish Nobel Laureate Orhan Pamuk said in remarks published on Saturday (<http://www.todayzaman.com/news>, 17.02.2015):

THE REACTION OF ORHAN PAMUK'S "ONE MILLION ARMENIANS AND
THIRTY THOUSAND KURDS KILLED IN TURKEY" STATEMENT
BREAKS HAVOC
(SUMMARY)

ANI AVETISYAN
aniavet84@mail.ru

The author of the paper refers to a statement by the modern Turkish writer and winner of the Nobel Prize in Literature, Orhan Pamuk (Ferit Orhan Pamuk). The statement regarding the Armenian Genocide made during an interview given to the Swiss daily newspaper *Tages-Anzeiger* in February 2005 was: "One million Armenians and thirty thousand Kurds were killed in Turkey. And almost nobody dares to mention it. So I do..."

The paper includes Armenian and foreign media materials and opinions expressed by scientific circles (concerning 2005-2006 and recent years) regarding the above mentioned statement. The paper also presents the course of the court case raised against him in Turkey.

Finally, the author of the paper makes remarks, which allow readers to develop their own opinions.